

УДК: 65.012.12

Метеленко Н.Г.

ПІДПРИЄМСТВО ЯК ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ З ПОГЛЯДУ СИСТЕМНИХ ПОЗИЦІЙ

Визначено сутність підприємства як інституту національної економіки у системі сучасних соціально-економічних відносин. Обґрунтовано доцільність системного підходу до дослідження підприємств шляхом використання методології системного аналізу

Determined essence of enterprise as an institute of national economy in the modern system of social-economic relations. Practicability motivated the system approach to the enterprise study by using a methodology of system analysis.

Національна економіка виникає у результаті кооперативної взаємодії усіх її компонентів, тому для того, щоб зрозуміти закономірності її функціонування та розвитку, необхідно системно дослідити її компоненти та зв'язки між ними. Індивідуальна діяльність людей стає суспільною завдяки розподілу праці та прийняттю, у відповідності з ним, визначеної соціальної ролі. Завдяки розподілу праці стає можливою кооперація, у результаті якої відбувається деперсоналізація як продуктів праці [1], так і відносин та зв'язків між робітниками та самих робітників із компонентами національної економіки. Саме наявність цього ефекту не дозволяє відокремити макрорівень – національну економіку у цілому – від мікрорівня тому, що процеси, які відбуваються на макрорівні є наслідками мікроекономічних процесів, наприклад змін структури економічних суб'єктів та зв'язків між ними.

Людина як суб'єкт господарювання виконує не тільки функції робітника, виробника, споживача, власника і т.д., але ще дві важливі функції, які утворюють специфіку її місцезнаходження серед інших суб'єктів господарювання. По-перше, людина виконує функцію цілеспрямованості, тобто визначає цілі суб'єктам господарювання, в яких він виступає складовою. По-друге, у якості носія суспільних потреб, вона об'єктивно визначає для кожної економічної системи її функцію – задоволення конкретних потреб. Проблема забезпечення ефективності функціонування цього суб'єкту господарювання (людини) полягає у наявності конфлікту між ціллю та функцією у будь-якій економічній системі. Наступною складовою національної економіки виступають інститути як суб'єкти господарювання.

Метою даного дослідження є визначення сутності підприємства як інституту національної економіки у системі сучасних соціально-економічних відносин на основі системного підходу.

Сьогодні поняття «інститут» остаточно ще не сформувалося, що робить необхідним дати його визначення з погляду системних позицій. Взагалі, інститути створюють структуру стимулів обміну, суспільного, політичного або економічного. Інститути є як формальними законами (конституції, законодавства, права власності), так і неформальними правилами (традиції, звичаї, кодекси поведіння). Інститути створювалися людьми з метою забезпечення порядку й усунення невизначеності в обміні. Такі інститути разом зі стандартними обмеженнями, прийнятими в економіці, визначали набір альтернатив, витрати виробництва й обігу й, відповідно, прибутковість й імовірність залучення до економічної діяльності.

Однією з особливостей інститутів є повільна пристосовуваність до змін у навколишньому середовищі, тому інститути, виступаючи ефективними раніше, стають неефективними й залишаються такими тривалий час. Проведений нами аналіз різних

точок зору на сутність інституту, дозволяє виділити наступні їхні групи. Первісним, але у вихідному вигляді рідко зустрічається, є визначення соціального інституту Т. Вебленом як укоріненого, широко розповсюдженого звичаю [2]. Друга група розуміє інститут як організацію або організаційну форму, що оформляє відносини товарного виробництва [3]. Третя виводить визначення інституту через поняття соціальної групи як групи людей з їхніми соціальними ролями, нормами й статусом.

На наш погляд, під соціально-економічним інститутом варто розуміти окремі суб'єкти господарювання або їх сукупність, які є такими на даному етапі розвитку економіки, а також зв'язки, відносини й норми соціально-економічного життя, які мають сталий характер упродовж певного періоду часу. Зрозуміло, що соціально-економічний інститут – економічна категорія, яка потребує постійної конкретизації з боку підходів до її визначення тому, що вона є компонентом національної економіки, у якому може бути сконцентрована наявність усіх інших компонентів (людина, підприємство, державна установа, зв'язки, економічні відносини). Поняття інституту виявляється близьким за змістом категоріям «структура економіки» й «організація», але не тотожним ім. Поняття організації, по-перше, відображає не тільки стійкі, але й нестійкі компоненти й зв'язки, тоді як «інститут» - лише стійкі; по-друге, організація являє собою взаємодію частин цілого, тоді як інститут є не процесом, а скоріше результатом взаємодії.

Таким чином, в основу визначення сутності підприємства як інституту в системі сучасних соціально-економічних відносин можуть бути покладені наступні основні положення: облік впливу на економічне зростання всієї сукупності суспільних відносин; необхідність державного регулювання економіки; ідея про те, що рушійною силою суспільного розвитку є інститути, які відповідають певним політичним, економічним, культурним, ідеологічним й іншим структурам суспільства на даній стадії його розвитку; зв'язок основ розвитку економіки з дією психологічного фактору; положення про те, що підприємство - сфера застосування підприємницької ініціативи, а також об'єкт застосування підприємницьких ресурсів з метою одержання підприємницького доходу; формування організаційно-підприємницьких відносин на ринку в умовах повної або часткової фінансово-господарської самостійності, основними формами яких є співробітництво у сфері виробництва, товарообміну, торгівлі й фінансових відносин. Механізм трансформації суспільства, з погляду інституціональної теорії, трактується виходячи з того, що розвиток підприємства як економічної системи й відносини між господарськими агентами складаються не тільки під впливом безпосередньо економічних, але й соціальних, політичних, психологічних, морально-етичних факторів.

Економічні інститути являють собою продукт, отриманий у результаті ненавмисної, спонтанної самоорганізації людей, а не в ході цілеспрямованих дій [4]. Спонтанність самоорганізації підкреслює й К. Попер [5], який вважає, що інститути, хоча і є результатами діяльності людини й змінюються під її впливом, часто є небажаними побічними її наслідками; а ті інститути, які були свідомо спроектовані, ніколи не функціонують відповідно до плану. Цей обґрунтований висновок ставить під сумнів можливість успішного здійснення соціально-економічних «експериментів» по перетворенню інститутів відповідно до теорії («соціалізм в окремо взятій країні») або за прикладом промислово розвинених країн.

Отже, виникнення економічних інститутів носить характер спонтанної самоорганізації, в основі якої лежить поділ праці, покликаний розходженням системи потреб, інтересів і цінностей людини. Тому вихідним для дослідження економічних інститутів є не поняття діяльності або суспільних відносин, а поняття потреб й інтересів. Отже, і конкретно-історичний тип соціальних й економічних інститутів визначається

поряд з пануючими видами діяльності й суспільних відносин (останні входять у поняття інституту), а найбільш актуальними у конкретній проміжок часу потребами й системою найбільш вагомих інтересів людей. Значення дослідження соціально-економічних інститутів як результату кооперативної взаємодії інститутів й індивідів важко переоцінити, оскільки саме інституціональний аспект дозволяє розглядати компоненти економіки в їхній цілісності із системних позицій. Будь-яка економічна діяльність, та й діяльність взагалі, можлива тільки у відповідних інституціональних рамках, принаймні в сучасному суспільстві.

Сутність соціально-економічних інститутів проявляється в їхніх функціях. Так, економічні інститути виконують інтегруючу функцію, сприяючи реалізації людини як суб'єкту суспільного виробництва й істотно полегшуючи налагодження економічних зв'язків. Інформаційна функція економічних інститутів полягає у нагромадженні, синтезі й передачі інформації у просторі й у часі. Виконуючи інформаційну функцію, економічні інститути забезпечують безперервність суспільного відтворення. Регулююча функція полягає у тім, що соціально-економічні інститути направляють діяльність економічних суб'єктів у русло, найбільш корисне економіці в цілому, і намагаються призупинити діяльність суб'єктів, що приносить негативні наслідки. Негентропійна функція проявляється у забезпеченні стабільності, підвищенні рівня організованості національної економіки, здатності до еволюції й розвитку, здатності нейтралізувати негативні тенденції. Нагадаємо, що негентропійна функція являє собою функцію, яка забезпечує певному інституту здатність еволюційного розвитку. Наявність цієї функції відносно до економічних інститутів обумовлена закономірністю самоорганізації, як одної із закономірностей систем.

Забезпечення останньою функцією стає можливим завдяки тому, що взаємовідносини людини й інститутів відрізняються певною нерівноправністю: реалізуючи свою діяльність, породжену потребами, за допомогою будь-якого інституту, людина буває змушений пристосувати систему своїх потреб й інтересів або способи їхнього задоволення до інституціональних норм, тоді як вплив окремої людини на інститути практично відсутній. Це явище пояснює й можливість виконання інститутами інтегруючої функції. Проте, пригнічення окремих ініціатив з боку людини можливе лише до певної межі, за якою треба або формування конкурентного інституту, або руйнування старого й передача його функцій новому інституту, тобто зміна інститутів є функцією суспільства в цілому, а не окремої людини. Зміна інституту, у свою чергу, впливає не тільки на функціонування національної економіки, але й на поведження інших інститутів і кожної людини окремо.

Як й інші інститути, підприємство виникає завдяки здійсненню системи розподілу праці у відповідь на потребі людини і суспільства в цілому. Підприємство є відкритою системою, тобто одержує із зовнішнього середовища ресурси (на вході в систему), а на виході - готову продукцію, товари або послуги. Уперше поняття відкритої системи введено Л.фон Берталанфі [6]. Основні відмінні риси відкритих систем - здатність обмінюватися із середовищем масою, енергією, інформацією. Середовище підприємства містить у собі не тільки економічні суб'єкти національної й світової економіки (інші підприємства, неприбуткові організації, страхові компанії, транспортні, торговельні та інші організації й людей), але й стійкі норми, зв'язки й відносини, що виступають зовнішньою силою, які можуть відноситись як до економічної (відносини власності, законодавчо закріплені форми організації бізнесу, антимонопольне законодавство й т.д., загальний рівень культури бізнесу), так і неекономічної сфери громадського життя (стійкі культурні цінності народу, моральні норми й т.д.). Тобто, з одного боку, підприємство є

інститутом, суб'єктом господарювання з певними зв'язками, відносинами й нормами, характерними для певного рівня соціально-економічного розвитку суспільства, а з іншого боку - соціально-економічною системою, який властиві певні закономірності й принципи розвитку з погляду теорії систем.

У сучасних умовах господарювання доцільність системного підходу до дослідження підприємства як інституту у системі сучасних соціально-економічних відносин підтверджується створенням різних видів об'єднань підприємств в Україні з метою зниження невизначеності зовнішнього середовища (господарські об'єднання, асоціації, корпорації, консорціум, концерн, промислово-фінансові групи, холдинг, інші об'єднання підприємств за галузевими, територіальними й іншими принципами), зниження ризику підприємництва, підвищення конкурентоспроможності, прибутковості й ринкової привабливості. Так, у числі найважливіших проблем, що розробляються інституціональною теорією, треба, насамперед, назвати корпорацію - велике монополістичне об'єднання, що втілює у собі економічну міць. Корпорація розглядається як основа організаційної структури індустріальної системи сучасного суспільства, дослідження якої покликане відповісти на багато питань, що виникають при розгляді індустріальних відносин. Такий підхід припускає бачення підприємства як стійкої, цілісної самостійної соціально-економічної системи, що інтегрує у часі й просторі процеси виробництва (реалізації) продукції й відтворення ресурсів.

Системність явищ реального життя вже не викликає сумнівів. Правилком сучасного наукового пошуку є розгляд об'єктів і процесів як систем, тобто у всій сукупності складових їхніх компонентів, зв'язків і відносин, включаючи відносини з навколишнім середовищем. У вирішенні проблеми дослідження ролі підприємства як інституту у системі сучасних соціально-економічних відносин з метою удосконалення методології управління ним, необхідність розгляду системної методології викликана, по-перше, тим, що у рамках системних досліджень дотепер не вироблено загальноприйнятої думки за багатьма методологічно важливими питаннями й, по-друге, невизначеністю багатьох базових понять, включаючи поняття соціально-економічної системи, системного підходу, ін., які повинні бути покладені в основу нових методологічних підходів до управління підприємством.

Взагалі, системні дослідження являють собою сукупність наукових і технічних теорій, концепцій і методів, у яких об'єкт дослідження або моделювання розглядається як система. Основне місце у системних дослідженнях займає загальна теорія систем, підстави якої заклав у Л. фон Берталанфі [6]. Більшість фахівців в області загальної теорії систем розглядають її як своєрідну метатеорію, що узагальнює вироблені різними галузями науки (включаючи системний аналіз і системний підхід) знання про системи; як теорію, що займається дослідженням системних теорій, виступаючи як наука про системи будь-яких типів [7, 8].

Загальна теорія систем опирається на два базових принципи: принцип системності й принцип ізоморфізму. Перший із цих принципів іноді трактується в такий спосіб: розуміння системи як комплексу «взаємозалежних елементів, що утворюють цілісність», що навряд чи є вірним, оскільки принцип - це вихідне положення якої-небудь теорії, навчання, науки, світогляду, а не вихідне визначення поняття. Більш коректно принцип системності визначений у В.П. Кузьміна [9], а саме як розгляд явищ об'єктивної дійсності з позицій системного цілого і його закономірностей. Але й таке розуміння не позбавлене певних неточностей. Насамперед, у визначення «принцип системності» включений тільки розгляд явищ, тобто зовнішньої форми вираження об'єктів і процесів реальної дійсності. Викликає сумнів й «розгляд явищ із позицій системного цілого», оскільки системне ціле залишається невизначеним. На наш погляд, принцип системності відображає загальність поглядів на об'єкти, явища й процеси миру як на систему з усіма властивими їй закономірностями.

Принцип ізоморфізму звичайно розуміється як наявність однозначної (власно ізоморфізм) або часткової (гомоморфізм) відповідності структури однієї системи структурі іншої, що дозволяє моделювати ту або іншу систему за допомогою іншої, подібної їй у тім або іншому відношенні. Обидва принципи - принцип системності й принцип ізоморфізму - підкреслюють наявність загальних системних закономірностей, що не виключає й специфіки будови, функціонування й руху систем різних типів. Таким чином, метою загальної теорії систем є відшукування принципів, загальних для різних об'єктів, на основі встановленого емпіричними дослідженнями ізоморфізму структури об'єктів, а також їхнього функціонування й руху.

Крім загальної теорії систем і наук, що займаються вивченням конкретних систем, системні дослідження містять у собі також такі відгалуження наукового знання, як системний аналіз, системний підхід. Системний підхід являє собою методологічне вираження принципу системності й у цілому загальної теорії систем, загальнонаукову методологію якісного дослідження й моделювання різних об'єктів і процесів як систем. Більшість дослідників підкреслює методологічну роль системного підходу, його якісний характер, а також висловлюють цілком справедливу думку про те, що він є аналогом математики там, де звичайна математика не може бути застосована, зокрема у сфері гуманітарного знання. Таке розуміння системного підходу пов'язане з тим, що учені різних галузей знання мали можливість переконатися в тім, що він покликаний виконувати й цілком адекватно виконує функції інтегративного характеру, особливо там, де не спрацьовують такі звичайні засоби наукового пошуку, як спостереження або експеримент, і дозволяє знайти зв'язок об'єктів і процесів, на перший погляд не зв'язаних один з одним.

Для узагальнення наукових підходів, пов'язаних з дослідженням і проектуванням складних систем використовується термін «системні дослідження», а іноді «системний підхід». Однак у перші роки додавання теорії систем до практичних завдань системний підхід був скомпрометований значною кількістю робіт неконструктивного характеру, у яких тільки доводилася необхідність практичних завдань, але не пропонувалися конкретні засоби (методи, методики), що допомагають реалізувати такий підхід. Таким чином, поняття системний підхід може розглядатися з погляду теорії систем як системне дослідження найбільш конструктивним і прикладним додатком якого є системний аналіз.

Основні положення методик різних теоретичних шкіл в області системного аналізу представлені на рис.1. Взагалі, термін „системний аналіз” використовується неоднозначно. У роботах Д.Кліланда й В.Кінга [10] системний аналіз визначається як «додаток системних концепцій до функцій управління, що пов'язані із плануванням» або навіть зі стратегічним плануванням і цільовою стадією планування [11]. С. Янг вважає, що термін «системний аналіз» можна вживати як синонім терміна «аналіз систем» або «системне управління організацією» [12]. Однак, незважаючи на множинність поглядів, роботи із системного аналізу відрізняються тим, що в них завжди пропонується методика проведення дослідження, організація процесу ухвалення рішення, структуруються етапи дослідження й пропонуються підходи до виконання цих етапів у конкретних умовах.

Таким чином, системний аналіз використовується як один з найважливіших методів у системному підході, як ефективний засіб вирішення складних, найчастіше недостатньо чітко сформульованих проблем. Відповідно системний аналіз зводиться до уточнення проблеми і її структуризації в серію завдань, розв'язуваних за допомогою економіко-математичних методів, знаходженню критеріїв їхнього вирішення, деталізації цілей. Системний аналіз можна вважати подальшим розвитком ідей кібернетики: він досліджує загальні закономірності, що відносяться до складних систем, які вивчаються будь-якою наукою.

Стосовно до соціально-економічних систем системний аналіз використовується як один з найважливіших методів системного управління підприємствами.

Крім того, використання системного аналізу завжди припускає роботу із цілями системи: їхнє виникнення, формулювання, деталізація (декомпозиція, структуризація), аналіз і вирішення інших питань цілеутворення (цілеполягання). Деякі автори вважають, що системний аналіз це методологія дослідження цілеспрямованих систем [11].

Підприємство, як структурний елемент національної економіки, є відкритою системою, у якої, на відміну від закритої, цілі не задаються ззовні, а формуються усередині системи. Здатність і прагнення економічних систем до цілеутворення вперше була визначена Ю.І.Черняком. На думку Т.Акимової [13], системний аналіз це сукупність методів і засобів дослідження й конструювання складних об'єктів, насамперед обґрунтування рішень при створенні й управлінні технічними, економічними й соціальними системами. При цьому розробка методики й вибір методів і прийомів виконання окремих етапів управління базуються на системних уявленнях, на використанні закономірностей, класифікацій й інших результатів, отриманих загальною теорією систем.

Слід зазначити, що планування й управління в період соціалістичного способу господарювання практично завжди здійснювалося з використанням принципів і прийомів системного аналізу тому, що саме цьому способу господарювання був властивий системний підхід. Існує також багатий зарубіжний досвід історії системного аналізу як наукового напрямку, зарубіжні методики й проекти, у яких використовується системний аналіз [12, 14, 15]. Однак наше завдання полягає не в оцінці широкого поширення й корисності системного аналізу, а в удосконаленні й розробці нових конструктивних прийомів і методів, які можна використати для постановки й вирішення практичних завдань в області управління підприємством як складною соціально-економічною системою.

Спочатку роботи із системного аналізу базувалися на ідеях теорії оптимізації й дослідження операцій [14, 16]. Потім, у пошуках конструктивних засобів організації процесу прийняття рішень, системний аналіз починають визначати як «процес послідовної розбивки досліджуваного процесу на підпроцеси» [12] й основна увага приділяється вибору прийомів, які дозволяють організувати вирішення складної проблеми шляхом розчленування її на підпроблеми й етапи, для яких стає можливим підібрати методи дослідження й виконавців [11].

Поряд з розчленуванням процесу ухвалення рішення на етапи й підетапи, розробляються формалізовані прийоми й методи поділу системи на підсистеми, цілі на підцілі, «великих» невизначеностей на більш «дрібні», які краще піддаються дослідженню, а значить і управлінню. Автори прагнуть представити багатоступінчасте розчленування у вигляді ієрархічних структур типу «дерева».

Стосовно до дослідження цілей ці структури одержали назву «дерева цілей», причому в ряді випадків розроблялися методики одержання варіантів структур, що визначають не просторовий (як «дерево цілей»), а тимчасовий поділ цілі на послідовність підцілей або функцій, спрямованих на її досягнення.

Важлива особливість системного аналізу відзначена Д.Кліландом і В.Кінгом [10]: «системний аналіз дає основу для сполучення знань і досвіду фахівців багатьох областей при знаходженні рішень, труднощі яких не можуть бути переборені на основі суджень будь-якого окремого експерта». Автори також звертають особливу увагу ще на один аспект системного аналізу: системний аналіз повинен забезпечити «чітке розуміння місця й значення невизначеності в ухваленні рішення» і створити для цього спеціальний апарат. У багатьох роботах було відзначено, що системний аналіз розвивається стосовно до проблеми планування й управління, тому в період посилення уваги до програмно-цільових принципів у

плануванні термін «системний аналіз» був практично невіддільний від термінів «цілеутворення», «програмно-цільове планування».

Розуміючи недостатність і необхідність розробки механізмів збереження цілісності соціально-економічних систем, необхідний пошук нових напрямків та засобів використання системного аналізу до управління підприємствами як складними соціально-економічними системами в умовах невизначеності, більш глибоке дослідження закономірностей соціально-економічних систем і підвищення ролі людського фактора в їх формуванні, збереженні і ефективному функціонуванні.

Логіка даного дослідження припускає дослідження підприємства як «інституту» національної економіки й соціально-економічної системи із системних позицій і вимагає не тільки системного опису самого процесу функціонування й розвитку, але й дослідження елементів, компонентів, підсистем, зв'язків, цілі, структури, стану й поведінки, властивостей і функцій. Із цією метою особливу увагу необхідно приділити вивченню закономірностей систем, у тому числі і закономірностей взаємодії частини й цілого. До цієї групи закономірностей систем відносять закономірності цілісності, інтегративності, комунікативності й ієрархічності. Закономірність цілісності (емерджентності) проявляється у виникненні у системи «нових інтегративних якостей», не властивих її компонентам. Для того щоб зрозуміти закономірність цілісності, необхідно враховувати дві її сторони. З одного боку, властивості системи (цілого) не є простою алгебраїчною сумою властивостей її елементів (частин). З іншого боку, властивості системи (цілого) перебувають у функціональній залежності від властивостей її елементів (частин).

Об'єднані у систему елементи можуть загубити ряд властивостей, властивих їм поза системою, тобто система пригнічує деякі властивості своїх елементів. Таким чином, одна сторона закономірності цілісності характеризує зміну взаємовідносин системи як цілого із середовищем на відміну від взаємодії із системою окремо взятих елементів. Інша сторона - приводить до втрати елементами деяких властивостей, коли вони стають елементами системи. Властивість цілісності пов'язана з метою, для реалізації якої й створюється система. При цьому, якщо ціль не задана у явному вигляді, а у відображуваного об'єкта спостерігаються цілісні властивості, то можна спробувати визначити ціль або вираз, що зв'язує ціль із засобами її досягнення (цільову функцію, системоутворюючий критерій), шляхом вивчення причин появи закономірності цілісності. Поділ системи на окремі підсистеми дозволяє аналізувати причини виникнення цілісності на основі встановлення причинно-наслідкових взаємозв'язків різної природи між окремими частинами системи, між частиною й системою в цілому, між системою й зовнішнім середовищем.

Поряд з вивченням причин виникнення цілісності, можна одержувати корисні результати шляхом порівняльної оцінки ступеня цілісності системи (і структур) при невідомих причинах її виникнення. У зв'язку із цим звернемося до закономірності, двоїстої стосовно закономірності цілісності. Її називають фізичною адитивністю, незалежністю, відособленістю. Властивості фізичної адитивності проявляються у системи, що розпалася на незалежні елементи. Будь-яка система завжди перебуває між двома крайніми станами - станом абсолютної цілісності й абсолютної адитивності й стан, що виділяється в цей момент часу із системи, яка розвивається, можна охарактеризувати ступенем прояву однієї із цих властивостей або тенденцій до її нарощування або зменшення. Для оцінки цих тенденцій А.Хол увів дві сполучені закономірності, які назвав прогресуючою факторизацією - прагненням системи до стану з усе більше незалежними елементами, і прогресуючою систематизацією - прагненням системи до зменшення самостійності елементів, тобто до більшої цілісності [17].

Як висновок, варто зазначити, що закономірність інтегративності часто вживається як синонім цілісності, однак деякі дослідники систем виділяють її як самостійну, прагнучи акцентувати увагу не на зовнішніх факторах прояву цілісності, а на більш глибоких причинах, що спричиняються виникненням цієї властивості, на факторах, що забезпечують збереження цілісності. Інтегративними називають системоутворюючі, системозберігаючі фактори, у числі яких важливу роль відіграють неоднорідність і суперечливість елементів, з одного боку, і прагнення їх вступати в коаліції, з іншого. Для складних економічних систем, що розвиваються, не можна розробити повний перелік рекомендацій зі створення й збереження цілісності системи, проблема вибору й збереження інтегративних факторів повинна вирішуватися у конкретних соціально-економічних умовах розвитку цих систем шляхом моделювання поведінки системи за допомогою системного підходу до дослідження. Закономірність комунікативності економічної системи покладена в основу визначення системи з погляду того, що вона не ізольована від інших систем, зв'язана безліччю комунікацій із середовищем, яке представляє собою складне й неоднорідне утворення, тобто з інституціональним середовищем. Закономірність ієрархічності є однією з перших закономірностей, досліджених Л. фон Берталанфі [6], який показав зв'язок ієрархічної упорядкованості миру з явищами диференціації й негентропійними тенденціями, тобто із закономірностями розвитку відкритих систем. Ієрархічні уявлення допомагають краще зрозуміти й досліджувати феномен складності.

В основу формування економічного механізму й розробки організаційно-економічної системи управління підприємством, на наш погляд, повинні бути покладені саме закономірності взаємодії частини й цілого. Однак, звернемо увагу на той факт, що підприємство є складною системою, що розвивається, для якої недоцільно розробляти повний перелік рекомендацій зі створення й збереження цілісності системи, тому що цей процес не буде мати високоефективного результату. Проблема ж вибору й збереження інтегративних факторів повинна вирішуватися за допомогою моделей, що поєднують засоби якісного й кількісного системного аналізу.

Література

1. Кондратьев Н.Д. Основные проблемы экономической статики и динамики. М., 1991. – С.110.
2. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли: Пер. с англ. М., 1968. – С.62-63.
3. Осипов Ю.М. Основы теории хозяйственного механизма. М., 1994. – С.200.
4. O'Driscoll G.P., Rizzo H.J. The Economics of Time and Ignorance. Oxford, N.Y., 1985. P.184.
5. Поппер К. Открытое общество и его враги: Пер. с англ.: В 2-х т. М., Т.2. 1992. – С.138.
6. Берталанфи Л. фон. Общая теория систем. Критический обзор // Исследования по общей теории систем. – М.: Прогресс, 1969. – С.216.
7. Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем. - М.: «Мысль», 1978. – С.50.
8. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. М., 1974. - С.72-73.
9. Кузьмин В.П. Принцип системности в теории и методологии К.Маркса. М., 1986. - С.16.
10. Клиланд Д., Кинг В. Системный анализ и целевое управление. – М.: Сов. Радио, 1979. – 279 с.
11. Черняк Ю.И. Системный анализ в управлении экономикой. – М.: Экономика, 1975. – 191 с.
12. Янг С. Системное управление организацией. – М.: Сов. Радио, 1972. – 455 с.
13. Акимова Т.А. Теория организации. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2003. – 367 с.
14. Оптнер С. Системный анализ для решения деловых и промышленных проблем. – М.: Сов. радио, 1969. - 216 с.
15. Питерс У., Уотермен Р. В поисках эффективного управления (опыт лучших компаний): Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – С. 89.
16. Квейд Э. Анализ сложных систем. – М.: Сов. радио, 1969. – 520 с.
17. Холл А.Д. Опыт методологии для системотехники. – М.: Сов. радио, 1975. – 448 с.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., професором Вагоною О.Г. 24.11.06*

*Надійшла до редакції
21.11.06*